

Krotten in de Trouwsteeg
in de Polder

COLLECTIE STADSARCHIEF ROTTERDAM

Joods leven in de Rotterdamse Zandstraat- buurt

Amsterdam had een Jodenhoek, maar ook Rotterdam kende een Joodse volksbuurt. Een poel van verderf, maar ook het warm kloppende hart van een grote Joodse gemeenschap.

De Amsterdamse Jodenhoek was en is algemeen bekend als een voornamelijk door joden bewoonde buurt in het hartje van de stad. In delen ervan, zoals rond de Marken- en Uilenburgergracht en de omgeving van de Batavierstraat waren de woonomstandigheden echter slecht tot zeer slecht. Met de Woningwet van 1902 in de hand saneerde de gemeente in de eerste decennia van de vorige eeuw grote delen ervan en kwam er nieuwbouw.

Vroegere volksbuurt

Veel minder bekend is dat Rotterdam een vergelijkbare buurt had, namelijk de Zandstraatbuurt, ook bekend als 'de Polder' in het centrum van de stad. Het percentage Joodse inwoners van die buurt was niet zo hoog als in de Jodenhoek, maar in een aantal straten leek het er met zo'n 30 à 40% toch wel veel op. In de stad zelf is de kennis over de vroegere volksbuurt ver weggezakt. 'De wat?' hoor je meestal wanneer je vraagt waar de Zandstraatbuurt

was. Heel weinig mensen weten dat het gebied, waar nu stadhuis en postkantoor staan, vroeger deel uit maakte van die wijk.

Wereldberoemde buurt

Ruim honderd jaar geleden was dat anders. De Zandstraatbuurt was letterlijk wereldberoemd. Na de aanleg van de Nieuwe Waterweg in 1872 nam het aantal schepen dat de stad aandeed spectaculair toe en de wijk groeide sterk. Het was de uitgaansbuurt van de haven, met een heel eigen sfeer. Verlicht door lampionnen regen zich kroegen, dancings en bordelen aaneen tot een ware 'vermaaksindustrie'. Zeelui uit vele landen kenden de reputatie van de buurt en haastten zich ernaartoe wanneer hun schip Rotterdam aandeed. Schrijvers, zoals Rie Brusse en schilders, zoals de jonge Kees van Dongen, legden het leven in de buurt vast.

Hier een sfeerbeeld van de hand van Brusse over de kroeg 'de Stadt Antwerpen'.

In de Stadt Antwerpen waar de hele equipage van een Noorse bark, pas afgemonsterd, ten dans was, bruiste de gloeiende jool. 't Was of 't orkest uit zijn hoek om de piano 't jagend tempo aanbliet in zeelui en meiden, al maar voller van dringende wildheid; en wat niet meeding in de woeste maat, werd omver gezwaaid door trappende benen en rokken-zwieren, en wrikkende lijven, die bonkten en drongen tegen elkaar aan: stoelen en tafels met glazen flessen smakten in de malende wieling; en daar vielen dan paren gillend doorheen; duizeling was er in de strak sturende gloeiende ogen, de koppen gezwollen van vuurrode hitte, de tanden gebeten, de armen krampend om de middels gewrongen.

Het woeste uitgaansleven zorgde ervoor dat de buurt waar de politie niet veel te vertellen had, bekend kwam te staan als het Sodom en Gomorra van Nederland. De Zandstraat zelf werd omschreven als 'de straat der orgieën', vanwege de vele bordelen.

Elk stukje benut voor woningbouw

De Zandstraatbuurt was echter ook één van de oudste woonbuurten van Rotterdam. In haven en industrie was na de voltooiing van de Nieuwe Waterweg werk in overvloed. Veel nieuwkomers vestigden zich in de relatief goedkope oude wijk. Elk stukje grond werd benut voor woningbouw, het groen verdween en in delen van de buurt ontstonden ernstige misstanden op het gebied van huisvesting en hygiëne.

In "de Polder" woonden verhoudingsgewijs veel Joden. In Rotterdam was rond 1900 2 à 3% van de bevolking Joods. Maar in de Zandstraatbuurt lag dit rond de 15%, en in sommige straten was dit nog veel hoger. Een aantal van de Joodse bewoners werkte in haven of indu-

tekst
Hans Schippers

**Verlicht door
lampionnen
regen zich
kroegen,
dancings en
bordelen
aaneen tot
een ware
'vermaaks-
industrie'.**

COLLECTIE STADSARCHIEF ROTTERDAM

strie, maar het overgrote deel was actief in de markt- en straathandel. Ook in de hiervoor genoemde ‘vermaaksindustrie’ trof je Joden aan als caféhouder, prostitué of kamerverhuurder. Maar de meesten van hen opereerden in de marge van die industrie als snoepverkoopers en handelaren in zoet, zout of zuur.

Familie Davids

Een aparte groep waren de artiesten van “de Polder” die ook vaak de kost verdienden in de uitgaanswereld.

Van die artiesten is vooral de familie Davids zeer bekend geworden. Vader Levie David(s) had zich rond 1880 met vrouw en kinderen vanuit België in Rotterdam gevestigd. De familieleden werkten als variétéartiesten op kermissen en dergelijke. In de winter dreven ze een café. Twee kinderen van de familie Davids, Louis en zijn zus Heintje, werden zeer bekend als kleinkunstenaars. Louis is ook nu nog niet vergeten. Soms hoor je zijn liedjes, zoals De olieman heeft een Fordje opgedaan, nog op de radio.

Een andere landverhuizer, maar dan van veel verder weg, was de Pool Abraham (Icek) Tuschinski. Hij begon zijn carrière als bioscoopexploitant in Rotterdam en steunde ook de

De Raamstraat gezien vanuit de Zandstraat

Twee kinderen van de familie Davids, Louis en zijn zus Heintje, werden zeer bekend als kleinkunstenaars.

religieuze activiteiten van andere uit Oost- en Midden-Europa afkomstige Joodse immigranten. Zij spraken Jiddisch en vormden een levendig element in de buurt.

Bokser Leen Sanders

Een bekende ‘Polderjongen’ was de bokser Leen Sanders. Zijn ouders stonden op de markt met aardewerk. Sanders was in de jaren dertig jarenlang Nederlands kampioen middengewicht. Hij was een technisch knappe bokser die vanuit zijn verdediging punten pakte en op die manier veel partijen won. Door verraad werd Leen Sanders begin 1943 met zijn gezin gedeporteerd naar Auschwitz. Herkend door een bewaker kreeg hij een baantje in de keuken en wist van daaruit veel Nederlandse medegevangenen te helpen. Toen hij na de oorlog terugkeerde in Rotterdam, bleken zijn vrouw en kinderen en vrijwel zijn hele familie te zijn vermoord. De stad was voor hem onleefbaar geworden en Leen Sanders vertrok naar Amerika.

Het einde van de Zandstraatbuurt

Het wilde leven in de Zandstraatbuurt, de misdadigheid die dat aantrok en de slechte woonomstandigheden waren veel Rotterdam-

mers een doorn in het oog. Net als in Amsterdam gaf de Woningwet van 1901, de mogelijkheid tot optreden. Twee sociaaldemocraten, Louis Schotting en Hendrik Spiekman, deden in 1903 onderzoek naar de woningtoestanden in de stad en zij beschreven daarin de Zandstraatbuurt als ‘het centrum van armoede, vervuiling en ontucht’. Wat ze er aantroffen was bar en boos. In de vele één of twee kamerwoningen woonden hele gezinnen van soms wel tien personen. De oudste kinderen sliepen op de stenen vloer. Veel woningen hadden geen wc. De ramen waren hoog en klein waardoor veel gezinnen woonden in het schemerdonker. De onderzoekers spraken zo ook met een, wat zij noemden, ‘oud-Joden-vrouwetje’, dat in een donker somber kamertje woonde met uitzicht op een ‘vieze muur’.

‘Wij kijken alles rond. ‘t oudje trippelt naderbij. ‘t Ziet er hier nog knappies uit voor zo’n oud mens nietwaar heren?’

Dat is zo. Hoe oud bent u?

Ik ben 81, ja eenentachtig!

U bent nog kras, moedertje! Geniet u steun?

Met allebei m’n handen vijftig centen.

En verder?

Nood breekt wetten. Ik ben ‘t nooit gewend geweest heren, zo waar ik gezond voor u sta en nog lang gezond hoop te blijven..., maar ik scharrel nog zo’n paar centen bij mekaar met garen en band.

Treurig zegt m’n makker, op 81-jarige leeftijd met negotie langs de huizen te moeten gaan!

Treurig! Over wat zal ik me besjoechen make! Ik zou me groot motten schamen as ik bleef zitte zonder een cent te verdienen; dat zit zo in ons Jodenmensen, dat is, goed te verstaan, nog een geluk!’

De conclusie van Schotting en Spiekman was duidelijk: grote stukken van de Zandstraatbuurt, maar ook andere delen van de onderzochte wijken rond de Hoogstraat en de Schiedamsedijk waren zo slecht dat sanering noodzakelijk was. Optimistisch over een dergelijke stap waren zij echter niet.

Allure van een grote havenstad

Zij kregen echter wat betreft de Polder steun uit onverwachte hoek. De conservatieve burgemeester Zimmerman wilde Rotterdam de allure geven die paste bij een grote havenstad. Hij meende dat er een representatief centrum moest komen, en wel gedeeltelijk op de plaats waar de Zandstraatbuurt lag. De gedempte Coolvest moest worden vervangen door de Coolsingel ‘en dat moest een Wereldboulevard’ worden met een nieuw stadhuis en dito hoofdstadkantoor.

Zimmerman vormde rond 1910 een coalitie van liberale, christelijke en sociaaldemocratische partijen die zijn plannen steunde en dat betekende het einde van de Polder. Een voorstel van Spiekman om ook sociale woning-

De gedempte Coolvest werd vervangen door de Coolsingel.

bouw neer te zetten, haalde het niet. Op 1 januari 1912 werd begonnen met de sloop van slechte delen van de Zandstraatbuurt. Later volgden andere delen van de wijk en het bombardement van mei 1940 betekende de genadeklap voor de oude Zandstraatbuurt.

Boek over Zandstraatbuurt

Zo’n acht jaar geleden vertelde Albert Ringer, toen nog rabbijn in Rotterdam, in het NIW over het Joodse leven in die stad. In zijn verhaal kwam ook de Zandstraatbuurt ter sprake. Een poel van verderf, maar ook het warm kloppende hart van een grote Joodse gemeenschap. Alberts verhaal trok de aandacht en samen besloten we met Rob Sniijders en Chris Buitendijk een boekje over de Zandstraatbuurt en zijn Joodse bewoners te schrijven. Dat boekje verscheen in 2017 en was snel uitverkocht. Een herdruk is nu verschenen bij Amphora Books.

Prentbriefkaart met het revue-duo Rika en Louis Davids (ca. 1907)

COLLECTIE JOODS MUSEUM

